

A SZLOVENSZKÓI ÉS RUSZINSZKÓI VÁROSOK ALAKULÁSA AZ UTOLSÓ ÖTVEN ÉVBEN

Irta: JÓCSIK LAJOS

A magyar városok esettség és kezdetlegessége, mint tudjuk, leg-szomorúbb fejezete történelmünknek. A magyar városiaság milyen szomorú képe tárul elénk pl. *Fényes Elek Magyarország leírása* című könyvéből! A negyvenes évek elején, amikor Angliában a lakosság fele, Franciaországban pedig egyharmada városlakó, nálunk csak minden kilencedik ember lakik városban s mindössze husz város lakossága haladta meg a tízezret. S meglévő városaink képe milyen szomorú! Más népek modern történelme meg sem érthető, ha a várost nem modern fejlődésük motorának vesszük. Mennyiben hajtotta viszont a város a mi történelmünket? Bizony alig-alig. A múlt század negyvenes éveiben a lakosság egyharmadötöde foglalkozott iparral Magyarországon!

A magyar városfejlődésben a szlovenszkói városokra mindig bizalommal szoktak tekinteni. Ezek a városok azonban sokáig elzárt, önmagukba forduló életet éltek s alig fejlődtek. Amikor polgári-forradalmi úzó- és hajtóerőre, tehát urbanus telítettségre lett volna a magyar átalakulásnak szüksége, amikor szinte az egész országot a nyugati polgári átalakulás szele söpörte végig, akkor városainkban a pogány Filcsikék, halódó céhpolgárok vagy puha és a hatalommal szemben szervilis német patriciusok népsége élt, amely természetszerűleg nem tudott a forradalmi átalakulás hangvillájává fejlődni. Egész Európában egyedülálló jelenség, hogy 1780 és 1847 között, amikor az európai városok hirtelen lendülettel a történelem élére szöknek, a mi ipari városaink teljesen állnak vagy megállnak fejlődésükben s — meglepően — csak az alföldi parasztvárosok fejlődnek.¹ Városaink csak akkor mozdulnak meg, amikor hozzájárulásuk nélkül, az ország modern átalakulása teszi szabaddá előttük a fejlődést. Amit nekik kellett volna kivívni, az szinte hozzájárulásuk nélkül hullott az ölükbe.

Valahogy úgy alakult, hogy Magyarországot nem a városok emelték a modern állam rangjára. Az ország emelte fel a városokat, illetőleg nyitotta meg előttük a fejlődés távlatait. Azt azután már megelégedéssel szegezhetjük le, hogy városaink éltek ezzel a lehetőséggel. Ahhoz kétségtelenül nem voltak elég erősek, hogy feudális kötöttségeiket maguk rázzák le, de megszabadulva egyszer e kötöttségektől, a fejlődés élére szöktek. A sajnálatos csak az, hogy ez nem 1848-ban, a maga idején történt. Mert ha a rendi alkotmányt el is távolították, a modern magyar fejlődésből 1848 után egy évtizedet a németesítés kapcsolt le, egy másik évtizedet meg a stagnáció. A városiasodás csak a kiegyezés után indult valójában el. Ezután is hosszú idő az előkészítésre, a lélegzétvételre esik. S aztán a fejlődés a XIX. század végén alig futott fel csucsaira, amikor onnan a világháború kitörése vissza-

szorította. A modern magyar városiasodás ideje mindössze 40-50 év. Hogyan fejlődtek városaink e rövid idő alatt?

A VILÁGHABORÚ ELŐTT

A modern polgári fejlődés hatalmas átcsoportosítást végzett a lakosságban. A városbavándorlás és a tartós letelepedés a városi lakosság megnövekedéséhez vezetett. A városfejlődést legmarkánsabban az erre vonatkozó számok fejezik ki. A szóban forgó városok lakossága 1880-tól 1910-ig terjedő három évtized folyamán a következőképp növekedett:²

Év:	1880	1890	1900	1910
A városi lakosság száma:	279.092	295.575	338.269	399.269

Ezek az abszolút számok tízevenkint így alakultak:

Év:	1880-90	1890-1900	1900-1910
A városi lakosság növekedett:	16483	43.184	60.510
%-ban:	5.9%	14.6%	17.9%

Az 1880 és 1910 évek közé eső 30 esztendő alatt a növekedés 120.177 lélekszámot tesz ki, ami 43.1 százalékos fejlődést jelent.

Amint az adatokból látható, a szlovenszkói városok lakossága az 1900 és 1910 évek közé eső tíz év alatt — az iparosodás teljében — növekedett a leghatalmasabban, úgy abszolút, mint viszonylagos tekintetben. Ennek a fejlődésnek felel meg a lakosság átcsoportosulása a foglalkozások terén. 1900-ban Szlovenszko területén még a lakosság 66.27 százaléka foglalkozik mezőgazdálkodással, tíz évvel később már csak 62.57 százalék. Igaz, hogy itt a kivándorlás is csökkentette a mezőgazdasági lakosság számát, ugyanakkor azonban az iparral foglalkozók száma 15.78 százalékról 18.39 százalékra emelkedett.

A városiasodás tehát, legalább a városi lakosság megnövekedése szempontjából hatalmas lépésekben haladt. A vidéki lakosság száma ugyanazon harminc esztendő alatt (1880-1910) csupán 17.5 százalékkal nőtt a városi növekedés 43.1 százalékaival szemben.

A fejlődés hullámyerése ezek szerint a városokban erősítő csomópontokra lel. A városbanlakás egyre érvényesebben a modern élet formájává lesz. A zártéletű északi városok megmerevedett élete egyszerre fölenged. Megifjodva vagy a nemzetiségi helyeken a nemzetiségek számára visszaszorítottan, de fejlődésre kényszerítve, kapcsolódtak be a polgárosuló Magyarország lüktetésébe.

Mondottuk azonban, hogy városaink nem önmaguk erejéből vették ki fejlődésük lehetőségeit. A céhpolgári multból a történelmi erők erőszakkal lökték át őket a modernebb fejlődés szakaszába. Országos erők jöttek értük, lerombolták zárt életüket s az országos fejlődés irányulásaiba kapcsolták be őket. Ebben áll némi magyarázata annak, hogy polgári életformájukat sem tudták egész önállóan, némi öncélúsággal kifejleszteni. Az ország központjából kifutó és oda visszaforduló közlekedési és érdekhálózat sugárvonalai fűzték fel őket. Galánta, Érsekújvár, Párkány, stb. a budapesti vasutvonal mentén feküdt, Érsekújvárról már régen gyorsvonattal lehetett utazni az ország központjába, de Nyitrával vagy Komárommal még mindig csak az országút és a postakocsi kötötte össze. S később az összekötő mellékvonalakat is az országos fejlődés hozta létre, de városaink egymásközt még ekkor

sem, vagy már akkor nem érintkeztek. A központ érdekében történt alárendelődés mintha a városfejlődés kötelező formája, magyar stílusa lett volna. Különösen azoknál a városoknál ötlött szembe ez feltűnően, amelyeket későn, agrárjellegű előélet után vontak be az országos erők a fejlődésbe.

A lakosság összetétele

Nem hálás feladat ma a városok s a városiasodás nemzetiségi vonatkozásait fölvetni. Egy szlovenszkói vidéki város nemzetiségi viszonyait vizsgálgatva azonban meg kellett állapítanom, hogy a polgári társadalomban a nemzetiségekkel kapcsolatban a városok olyanok, mint a befűtött kohók. S ez a tanulság országos viszonylatban is érvényes. Az ország vagy a város nemzetiségei a kohóba rakott ércek, a polgári gazdasági fejlődés pedig a kohó olvasztó melege. A feudális országok önellátó gazdálkodásában a népek nemzetiségi sajátosságai passzív jegyek csupán. A nemzetiségek éppen ezért nyugalomban élnek egymás mellett a feudális környezetben. A polgári társadalom dinamizálja a népek nemzetiségi sajátosságait és a gazdasági berendezést úgy szervezi meg, hogy a nemzetiségi jelleg tágitásával, növelésével és érvényesítésével biztosít magának fejlődési terepet. A kulturszociológia pl. törvényszerű összefüggést lát a nemzeti vámterület kialakítására irányuló törekvés és az egységes irodalmi nyelv kialakítása között. Az egységes vámterület az anyagi javak szabad forgalmához, az egységes nyelv pedig a szellemi javak szabad forgalmához szükséges. A nemzeti kulturák polgári kulturák. A nemzeti kultúra s az urbanizálódás kialakulása és fejlődése teljesen egyértelmű. S ebben a vonatkozásban azután természetes, bár nem szükségszerű, hogy valamely népnek az urbanitás jegyében fejlődő nemzeti kulturája fölénybe kerül azon nép kulturájával szemben, amely az urbanitás tekintetében alacsonyabb szinten áll. Az amerikai Egyesült Államokba 1820-tól 1930-ig 38 millió ember vándorolt be.³ Csak az öreg Európából 33 millió. Ebben a ropant számban 9 millió ír és angol, 6 millió német, 5 millió olasz, 1 millió svéd és 4 millió közép-európai (lengyel, román, ruthén, szlovák, magyar és zsidó), azután egy csomó dán, norvég, stb. van. (Chicágóban az amerikai benszülöttek csak a lakosság 28 százalékát teszik, mellettük él 233.901 (7 százalék) néger, 433.437 (12.8 százalék) német, 401.316 (11.9 százalék) lengyel, 6.6 százalék skandináv, 5.7 százalék ír, 5.4 százalék olasz, 5.0 százalék orosz, 3.6 százalék (122.089) cseh-szlovák és még sok más náció.⁴) Mivé lettek Amerikában ezek a nemzetiségek? E nemzetiségek töredékei még megtalálhatók Amerikában, nagyrészt a későbbben bevándorlók utánpótlásával erősödve, nagyrésztük azonban beolvastotta és állandóan beolvastja Amerika! S ez egészen természetes jelenség. A magasabb urbanitású életforma törvényszerűen szívja magába a más nemzetiségű elemeket. Tarde vagy Giddings,⁵ akik a nyugati társadalmak anyagát vizsgálgatták s ebből alkották meg társadalomtudományi rendszereiket, az *utánezást* és *alkalmazkodást* a szociális fejlődés hajtóerőinek tekintik. Ebből annyi mindenetre igaz, hogy ma Amerika lenne a világ egyik legtarkább nemzetiségű állama az alkalmazkodás és utánezás társadalmi törvényszerűségeinek érvényesülése nélkül.

Miért mentünk ilyen messzire, hogy a városiasodás nemzetiségi vonatkozásainak alapjait bemutassuk? Bennünket elsősorban a folyamat alapvető kérdései érdekelnek, nem pedig ideológiai kísérezeneje. Érdekes megfigyelni, hogy a szlovák értelmiség nemzeti öntudattal

rendelkező része e folyamat ideológiai, tehát alanyi elemeit vette és veszi számba. Ez a jelenség teljességgel érthető. Az értelmiség szerepe többek közt a népi és nemzeti tudat ébrentartása a népközösségekben. Ezért nem csoda, ha a kérdés alakulását a maga, hogy úgy mondjuk mesterségbeli szempontjából vagyis ideológiai szempontok alapján veszi vizsgálat és megítélés alá. Így a háború előtti magyar urbanitás terjeszkedését elsősorban s csaknem kizárólag az elnemzetietlenítésből, tehát ideológiai hatásokból igyekezik megérteni és megmagyarázni. De akkor, hogy állunk a városi magyarság visszaszorulásával a háború után Szlovenszkó minden városában? Ezt is az elnemzetietlenítéssel lehet és kell kizárólag megmagyarázni? Az ellentmondások sorozatával találkozunk, ha a tárgyi összefüggések helyett csak az alanyi vonatkozásokat vesszük észre. *Stefánek* pl. egy Szlovenszkóról írott könyvében a szlovákság visszaszorulását ezzel a magyar felfogással magyarázza: „Ceterum censemus Slavos esse magyarisandos“. Ez a pompás latin magyar *accustivus cum infinitivo* a szlovákságnak a magyarság által történő elmagyarosítását mondja ki, mint kategórikus magyar törekvést. De, hogy van az, hogy a szlovákság nemzeti felszabadulását mégis úgy érte el, hogy fejlődését a térhódító magyar urbanitással szemben maga is egy rokon és a magáénál fejlettebb, tehát eszmeileg ellenállóképesebb és harcra később urbanitáshoz, mégpedig a nyugati cseh kulturához kötötte? A magyar terjeszkedéssel szemben a szlovákság önállóan nem bírta volna a küzdelmet legalább is addig, amíg a maga urbánus kulturáját a magyaréval egyszintien nem nivelálja.

A nemzetiségi megoszlás

A városi lakosság nemzetiségi megoszlása 1880. és 1910. között a következő:

Év:	1880	1890	1900	1910
Szlovák:	114,055	112,706	114,581	113,374
Magyar:	78,041	98,736	146,083	209,708
Német:	82,697	78,487	72,264	67,969

Ezek a számok százalékban a városi lakosság nemzetiségi megoszlását így tükrözik:

Év:	1880	1890	1900	1910
szlovák:	40.9	38.1	33.8	28.4
magyar:	28.0	33.4	43.1	52.5
német:	29.6	26.6	21.3	17.0

A városlakó szlovákság száma az 1880-tól 1910-ig terjedő három évtized alatt 681 lélekkel csökkent. Ez a kis csökkenés a városias szlovákság nemzeti öntudatának magas fejlettségét és ellenállóképességét igazolja. (A vidéken élő szlovákság száma 96.284 lélekkel és 6.4 százalékkal emelkedett). Amennyiben tehát a szlovákság elmagyarosodásáról vagy elmagyarosításáról szó lehet, azt csak úgy érthetjük meg, ha a szlovákság száma a természetes szaporulattal asszimiláció nélkül nagyobb emelkedést érthetett volna el. Josef *Mráz*, cseh statisztikus végez erre vonatkozóan számítást, oly módon, hogy a szlovákság 1900-as állományához hozzáadja a természetes szaporulatot, ebből levonja a kivándorlók számát és így megállapítja, hogy a szlovákságot 129.311 lelket kitevő veszteség érte 1900 és 1910 között, amit szerinte csak az asszimiláció magyarázhat. Hasonló eljárással a ma-

gyarság esetében 91.878 főt kitevő növekedést mutat ki, amit szintén csak az asszimilációval lehet megérteni. Ha ez így áll, akkor a németiség tizesztendős 17.189 lelket kitevő csökkenését is csak elmagyarosítással lehet értelmezni. Így az az érdekes körülmény áll elő, hogy a szlovákság és németiség együttes, 146.500 főre menő megokolatlan csökkenését a magyarság 91.887 főnyi normálisan megokolhatatlan növekedése magyarázza. Vajjon lehetséges ez? Hová lett 54.622 lélek? Vagy lehetséges, hogy majdnem másfélszázezer német és szlovák magyarosított minőségében csak alig százezer magyart tesz ki? Így vagy a Mráz által feltételezett 12.9 százalékos természetes szaporodás kisebb a valóságban a szlovákság és a magyarság esetében, vagy más irányban is folyt beolvadás. Mráz idézett könyvében megemlíti maga is, hogy az északi szlovák megyékben a lengyelek is terjeszkedtek a szlovákok rovására. De lehetséges az is, amit Mráz nem vesz figyelembe, hogy az ország területén működött az *immigráció*, vagyis, hogy az ország területén történtek eltolódások a nemzetiségek viszonyában az ország területén folyó vándorlások és települések formájában. Ha ezt a szlovákság esetében feltesszük, akkor a szlovákság fogyása csak viszonylagos s csak a köztársasági Szlovenszko területén jelentett fogyást, mert ugyanaz a lakosság máshol telepedve le az országban a szlovák elem ottani növekedését eredményezte. Am ha ezt a valószínűséget feltesszük a szlovákság esetében, akkor fel kell tennünk a magyarokéban is. Így a magyarok megnövekedése nemcsak asszimiláció, hanem részben immigráció következménye is lehet, vagyis a 91.878 főnyi növekedés a Szlovenszko területére költözött vagy költöztetett magyarokat is magában foglalhat. A vasut kiépítésével kapcsolatban — a lapunkból tudjuk — nagy mértékben meg is történt ez. Érsekújvár vasúti szakintelligenciája, a mozdonyvezetők pl. morvaországi elemekből kerültek ki a háború előtt, akik később elmagyarosodtak. Ugyanígy rendeltek ki magyar családokat is szlovák vidékekre. A fegyelmi büntetések megszokott formája volt ez.

Állításaink helyességének támogatására felhozzuk, hogy Révay István számításainak aránya a háborúelőtti asszimilációra vonatkozóan megegyezik a miénkkel. Mi 91.878 főnyi asszimilált tömeget számítottunk ki 1900 és 1910 között. Révay István 20 év alatt (1890 és 1910 között) e szám kétszeresénél valamivel többet 199.435 asszimilált magyart számított ki. A magyar jellegű községekben a magyarság huszesztendős szaporulati arányán felüli növekedése tehát az asszimiláció 5, a négy törvényhatósági városban (Pozsony, Kassa Ungvár, Munkács) 88, a szlovák és ruszín vidékeken pedig 115 százalék.⁷

Félreértés elkerülésére: mi nem azt állítjuk, hogy nem lett volna elmagyarosodás vagy elmagyarosítás a háború előtti fejlődésben, hisz a városiasodás jellegéből önként adódik ez. Mi csak azt állítjuk, hogy *mindent* ezzel a jelenséggel nem lehet megmagyarázni.

Néhány város nemzetiségi alakulását közelebbről vizsgálva a Josef Mráz idézett munkájában közzétett, itt technikai okokból nem közölhető táblázatból többek közt kiderül, hogy a szóban forgó városok között kevés az olyan hely, mely a szlovák vagy a német városi elem növekedését mutatná. Szentgyörgyön pl. a szlovákság az összlakosság 54 százalékát tette 1880-ban, tíz évvel később 55.1 százalékát, ismét tíz évvel később pedig 58.9 százalékát. A szlovák népelem ugyanilyen szilárdságát mutatta Modor. Szepesolasziban szintén nőtt a szlovákság száma 1880 és 1890 között (58.3 százalékról 71.7 százalékra), de a következő évtizedben már csökkent. Érdekes lenne megvizs-

gálni, hogy a szlovákság ezeken a helyeken azért volt-e elsősorban ellenállóképesebb, mert gazdasági helyzete biztosította függetlenségét vagy mert öntudata volt fejlettebb? A gyakorlat azt mutatja, hogy az elnemzetietlenítés eszközei nem fognak a gazdaságilag fejlett és független csoportokon. De ha elszegényedik egy nép, akkor asszimilálódo rajzásait nagyon nehezen állíthatja meg az öntudatára hatni akaró rábeszélés, amikor a nép emberi felemelkedése egyedüli eszközeit látja az áthasonulásban. Feltehető, hogy a szlovákság szempontjából ez nagyobb veszély volt a háború előtt, mint a ceterum censemus slavos esse magyarisandos s hasonló felfogások.

A Josef Mráz által megvizsgált 31 város közül 14-ben volt szlovák, 10 városban német, 6 városban pedig magyar abszolút többség. A magyar városok esetében ez az abszolút többség állandóan erősödik, a szlovák városokban viszont, Modort és Szentgyörgyöt kivéve, csökken. A katonaságot mellőzve 1900-ban, tehát husz évvel később 12 szlovák város őrizte meg abszolút szlovák karakterét, ha romlott is a szlovákság arányszáma a többi nemzetiségekkel szemben. A 20 év alatt két szlovák város, Eperjes és Trencsén veszett el a szlovákság számára. A német városok közül szintén kettő, Poprád és Körmöcbánya vesztette el német lakossága abszolút többségét. Érdekes azonban, hogy a két német városban a németiség száma nemcsak a magyarság, hanem a szlovákság javára is csökkent! Hogyan igazolható ez a jelenség a feltétlen magyarosítás tényével? Avagy a szlovákok maguk is szlovákosítottak e helyeken már a háború előtt és magukhoz hasonították a németiség egy részét? Ez a jelenség csak úgy érthető, hogy a szlovákság szintén előbbrehaladt a polgárosodásban s ebben túlfejlődött a németiség polgári színvonalán. Amikor a szlovák városi életforma teljesebb és szabadabb lett, mint a bányavárosokban elszigetelt németiség életformája, akkor éppen teljesebb jellege következtében szívta fel a németiség egy részét. Az áthasonulásnál éppen ez a leglényegesebb. Elismerjük, hogy a háború előtt a magyarság bonthatta ki a legteljesebben polgári életformáját s ez vonzotta a többi népeket. A németiséggel szemben például a magyarságnak el kellett érni a németiség magasabb kulturfokát, aztán meghaladni azt, hogy magába gyúrhesse a német polgári rétegeket, nem a magyarosítás kényszerítő eszközeivel, de magasabb kulturfórájával. Nemzeti kulturfejlődésünk szempontjából értékes folyamat ez, anélkül, hogy sovinizmusnak vagy elnemzetietlenítő törekvésnek neveznénk. Így és ezért szegezte nemzetiségül városainkra szemét Ady Endre és nem a palotás Szegedre, ahol magyar polgári létformát teremteni minden erőfeszítés nélkül lehetett. Az Ady által felsorolt városok között kettő: Pozsony és Kassa Szlovenszkóra esett. A magyar vátesz reményeit Kassa úgy táplálta, hogy magyarságát kisebbségből (1880-ban a katonaságot nem számítva 39.8 százalék a magyarság száma Kassán) abszolút többségre (64.8 százalék) nevelte fel 1900-ig. Pozsonyban ugyanakkor a magyarság száma 15.7 százalékról 30.5 százalékra, vagyis csaknem 100 százalékkal emelkedett.

S általában a helységek nagysága és magyar jellege egyértelmű tény. Annyit jelent ez, hogy a városiasodás a magyarságért történt. Jászai Oszkár írja e folyamatról (*A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* c. könyvében, Budapest, 1912) a következőket: „Nos egész bátran azt lehet mondani, hogy valamely község magyar jellege egyenes arányban áll népességével. A 10.000-en felüli alakulatoknak erős magyar többsége van. Az 5000-en felülieknek is erős abszolút többsége magyar... A magyarság párhuzamosan gyarapodott a mező-

gazdaság, az ipar és a kereskedelem fejlődésével, vagyis az ország legmodernebb részeiben nagy többségre jutott, ellenben régebbi szerkezetiben kisebbségben van mindig. (373-74. o.)

Bizony a szlovákság nem tekinthetett ilyen bizalommal és reményteljesen a városok fejlődésére. Jozef Mráz így kiáltott fel a szlovenszkói városok nemzetiségi fejlődését szlovák szempontból számbavéve: „Szlovák városok! Legsomorubb fejezete történelmünknek! De beszélhetünk-e szlovák városokról egyáltalán? Talán helyénvalóbb lenne elmagyarosított szlovenszkói városokról beszélnünk. Ha nem is hiszek a magyar nemzetiségi statisztikában, ha az is a meggyőződésem, hogy a család és az eltitkolás orgiát ült a magyarok statisztikai előállításánál, mégsem tudok borzalom érzése nélkül végigtekinteni ezeken az adatokon.“

Szlovák nemzeti szempontból Mráz feljajdulásának még érzelmi motiváltságát is megértem. De ennek jogosultságát nem egy visszatekintő történelmi szemlélet megismerései adhatják meg Jozef Mráznak, hanem a jelen és a jelen is akkor, ha a szlovenszkói városi magyarság jelene jobb és rózsásabb, mint a szlovákság helyzete a háború előtt.

Lelkiismeretemnek, humanista meggyőződésemnek és annak a népközösségnek, amelynek fia vagyok, tartozom feleletet keresni erre a kérdésre.

A VILAGHÁBORÚ UTÁN

A Tatra-almanach első kötetében (*Szlovenszkói városképek*) Tamás Mihály a szlovenszkói városokról ezeket mondja: „Elszakadtak egy naprendszer vonzásától, hogy másik naprendszer vonzó-taszító hatáskörében kezdjék el ingadozó, bizonytalan pályájukat.“ Ez a költői kép a szlovenszkói városokról valóban igaz. A költői képnek azonban pontos a valóságtartalma. Hogyan lehetne ezt a valóságot feltárni, megmutatni, megközelíteni?

Az alakulás irányvonalai

A szlovenszkói városok háborúelőtti rendszeréről már tudunk egy-két dolgot. Városaink úgy kaptak új erőt a modern fejlődésben a háború előtt, amint iparosodott Magyarország. Ez az iparosodás a kilencvenes és kilencszázas évek felé érte el tetőpontját.⁸ 1866-tól 1890-ig 1.345 új üzem alakult s ez 27.8 százalékkal növeli ipari üzemeink számát. 1891 és 1900 között 1.141 új üzemmel gyarapszik ipari termelésünk s ez 23.6 százalékos növekedést jelent. Ez a korszak városfejlődésünkben is a csúcspontot jelentette. Az egész fejlődésben csak az volt a bántó körülmény, hogy az ország iparosodása és a városiasodás túlnél centripetálisan történt. Budapesten, az ország fővárosában 1910-ben az ország népességének 4.22 százaléka élt, a gyári jellegű ipartelepnek azonban 20.3, az ipari munkásoknak 24, a löőrőnek pedig 21.8 százaléka volt itt. Tízezer lakosra Budapesten 11 ipartelep esett, a többi városokban 6.8, a vármegyékben pedig 1.5. Ezt az arányt a háború előtti városiasodás diagrammjának, illetve a naprendszer pontos csillagképének lehetne tekinteni.

Városiasodott az ország, de mintha az ország központjéért történt volna minden. Nézz a térképre, a vasúthálózat és a közlekedési utak kialakulására s kiderül, hogy minden jelentősebb hely a központba vezető sugárutak mentén fekszik. Nem véletlen ez, mert nemcsak közlekedési, hanem gazdasági meghatározottság, sőt főleg ez

utóbbi fejeződik ki ebben. Pozsonyt a Duna és a vasut kötötte össze Budapesttel. A vasutvonal mentén, annak forgalma és gazdasági lüktetése által élednek fel a kisebb helyek is, Galánta, Vágsellye, Érsekújvár, Párkány. A másik központba vezető véna és artéria Körmöcbánya, Gyetva, Fülek, Losonc és Salgótarján mentén futott le. Eperjes, Kassa és Sátoraljaujhely jelentőségét a harmadik sugártól nyerte a modern fejlődésben. Különösen Kassa urbanitása alakult erőteljesen a központ hatása alatt és sok vonatkozásban elérte annak szintjét s még ma is érezhető ez. Ungvár és Csap, Munkács és Bányu, Szőlős és Beregszász szintén ilyen utak mentén feküdt. A legerőteljesebb kapcsolatot tán a Pozsony-Érsekújvár-Párkány és Érsekújvár-Komárom-végek tartották Budapesttel. Ezen a vonalon futott a Vág-, Nyitra- és Garam-völgy, valamint a Csallóköz forgalma Budapestre s ezenkívül fontos tranzitvonal volt ez Középeurópa és a Balkán között. Sőt Nyugateurópába is erre vitt az ut, Párizsba ezen az uton bujdosott Ady Endre. Érsekújvár hirtelen fejlődik e forgalom hatása alatt, majd erőteljesen felfejlődnek mellé a kisebb helyek, mint mellékbolygók a kisebb központ körül, amelyek általa kapják az ösztönzéseket. Farkasd, Tardoskéd, Nagysurány már 1910-ben eléri az ötezres lélekszámot, nemsokára utánuk Udvard és Naszvad is felfejlődik és pontos körben körül fogják Délszlovenszko e vidéki centrumát. Sehol másutt Szlovenszko területén nem sorakozott fel a vidék ilyen erőteljesen a városiasodás befogadására készen, mint Érsekújvár körül. Kissé távolabb Guta a Vágduna partján eléri a tizezres lélekszámot. Erős falusi nehézkedéssel, kezdődő urbánus igyekezetével Érsekújvárt és Komáromot táplálja gazdasági és népi erejével. Hatalmas harcot vív felemelkedéséért, régi vágya, hogy kiépüljön az Érsekújvárba vezető országut és a Farkasd-Guttai vasutvonal. Husz község élén éppen az utóbbi időben peticiózták a megfelelő minisztériumokat ebben az irányban.

Az államfordulat a gazdasági szerkezet összefüggéseit gyökeresen megváltoztatta. A határok úgy alakultak, hogy a szlovenszkói városok szinte fizikai értelemben szakadtak le a központról. A fordulat legnagyobb gazdasági, később társadalmi és nemzetiségi hatása épp ez volt. A városok kialakulásában és elhelyezkedésében gazdasági létük, általában létük jutott kifejezésre. Komárom számára nem pusztán földrajzi véletlen volt, hogy Középeurópa egyik forgalmi, tehát gazdasági ütőerén, a Dunamentén feküdt s hogy benne futottak össze a Csallóköz, a Dunántul és a Mátyusföld hatásai. Érsekújvár számára így az sem véletlen, hogy négy irányból csomózódott össze benne a vasút. Exisztenciális tények voltak ezek.

Ha a bolygók a központi mag vonzása révén léteznek, mihez kezdenek, amikor megszűnik a központi vonzás? Kirepülnek a világűrbe s addig bolyongnak, míg meg nem találják helyüket a bolygók vonzásának erőterében. Itt is tökéletesen ez volt a helyzet. Városaink egymásközt alig érintkeztek a háború előtt. Egymás számára is csak a központ révén volt jelentőségük. Nem alkottak tehát valami nagyobb leszakadt bolygórendszer a fordulat után. Mindegyiknek szinte önállóan kellett behelyezkedni a háború utáni feltételekbe. Új helyüket és szerepüket akkor kapták meg, amikor kialakult az új csillagkép a köztársaságban. Az új központ jelképesen Prága lett, a valóságban azonban a cseh történelmi országok ipari élete, a fejlődés egy további fokán azután Pozsony, Kassa és Ungvár alakulnak mellékközpontokká a közgazgatási és gazdasági hatások következtében.

Az új városalakító erők

Az új csillagkép kialakulása csaknem úgy ment végbe, mint a régié. A rendszer kialakulásának döntő tényezője a transzverzális vasútvonal kiépítése lett. A közlekedés előbbi tengelyei elvesztették jelentőségüket. A transzverzális vasut, amely Jasinától hosszában szeli át Ruszinszkót és Szlovenszkót, amely azután háromfelé fut be a cseh történelmi országokba, hogy Pardubic táján ismét egyesüljön, — ez az ut kapcsolta be a szlovenszkói városokat az új központ vonzásába. Ez a vonal megváltoztatta a gazdasági összefüggések irányát s a városok fejlődésének ütemét. Elsősorban a transzverzális mentén fekvő városok szöktek a fejlődés élére, a távolabbi helyek meg lemaradtak. Ebben a fejlődésben elsősorban Rózsahegy, Zsolna, Trencsén, Nagyszombat és Pöstyén kaptak lökést. A távolabbi városok fejlődése megcsappant, megállt vagy teljesen visszaesett. A vidéki mellékholgyórendszer: Érsekújvár és környéke példázza ezt különös élességgel. Érsekújvár lakossága 1920-ban 19, 1930-ban alig 22 ezer, Farkasd, a vidéki metropolis egyik holdja, 1910-ben 5391, 1930-ban viszont csak 5380 lelket számlált. Tardcskudd, a másik hold alig néhány száz lélekkel fejlődött (5353-ról 6208-ra), Nagysurány hasonlóan, Naszvadról nem is beszélve...!

A transzverzális tehát egyoldaluan hatott a fejlődésre. E mellett azonban még más városalakító erőket is figyelembe kell venni. Szlovenszkó ipara nehezen viselte a fordulatot. Sok üzem budapesti érdekességhez tartozott s elköltözött. Ugyanakkor a cseh történelmi országok kereteiben maradt az ausztriai ipar háromnegyed része, amely elvesztette háborúelőtti belső piaci 75 százalékát. Ebben a belső zsúfoltságban több szlovenszkói üzem szűnt meg. Tipikusan városellenes folyamat keletkezett így s a szlovákság fejlődésének egyik legérdekesebb paradoxona is ebből adódott. A szlovák nemzeti öntudatosodási folyamat a háború előtt városi termék: a fejlettebb központok modernebb levegőjében fogant, ahol az élet demokratikusabb volt és a modernebb termelés és áruforgalom lüktetése révén élénkebb és ösztönzőbb élet során kifejlődött a szlovák közösségi érzés és tudat.

Amikor azután a szlovák felszabadulás bekövetkezett, akkor a felszabadulási és öntudatosodási fejlődés végsőfokú gazdasági lendítőjét és ösztönzőjét, az ipari termelőtevékenységet Szlovenszkón visszanyomja a cseh történelmi országok iparának versenye, holott szlovák szempontból az lett volna a kívánatos, ha a szlovák társadalom még inkább eliparosodik. Ez a városellenes irányzat ma is eleven. Valami különös visszafeudalizálódás keletkezett: a falusi vallási-patriarchális tudatforma uralma politikában, szellemben, közéletben. Ennek következtében pl. Korompa, a leépített ipartelep teljesen visszaesett. 1910-ben 6.378 lelket számlált, 1930-ban már csak 4.273-at. Visszaesnek vagy megállnak fejlődésükben az Érchegeység bányavárosai is. Selmechányának 1910-ben 15 ezernél több a lakossága, 1930-ban már csak 13 ezer és párszáz. Visszaesett Gyetva; Dobsina 30 év alatt csak 348 lélekkel növekedett. Rozsnyó növekedése 103 lélek, Losonc szintén elvesztette területét.

Szabad-e az ilyen komor eszközökkel rótt fejtegetésben verset idézni? Felfogásunk szerint a tudományosan megragadott objektív helyzet költői eszközökkel megfogott képe csak még erőteljesebben fejezi ki a valóságot s ezért idézzük is *Győry Dezső A hegyek árnyékában* c. kötetének egyik versét, mely a gömöri hegyek és az Érchegeység szóban forgó riadtságát fejezi ki:

*A Vaskutyák rozsdásra váltak
foga van január fagyának,
A Szitnyótól a Polomig
a gyarak
állnak, állnak, állnak.*

*Hegyeim mi lett veletek?
ma akárhová mehetek
ilyen bambán, elhagyatva álltok?
Csend. Hahó,
befagyott szátok, szemetek?*

*Életet hé! tűz a kohókba
vaskutyák, be a szalódókba
s ki a hegyekbe vasért:
ömölgjön öntöttvasfény a néma hóba.*

*Zúgjon a Masa, mint a boly,
dohogja a kohó komoly
rőtmasát a munkának, hajrá!
Felel rá?
egy hang sir: „Bozse, bozse moj“.*

A statisztika adatai belefutnak e vers hangulatába és a vers emocionális zugása a statisztika adataiban ölt plasztikus testet. A logikai és emocionális valóságérzéklés azonossága annyit bizonyít, hogy bizony ilyen a való helyzet.

Vannak azonban jelek, amelyek a jobb változás lehetősége felé mutatnak. A mai nyersanyagokért folyó hajszában az Érchegység készletei is megkapják jelentőségüket s ez majd ösztönzően hathat a termelőtevékenységre s az iparos és urbánus élet alapjait újra kifejlesztheti.

Az alakulás számokban

Az alábbiakban 37 Pozsony és Ungvár közé eső város és helység fejlődését mutatjuk be, egybevetve az 1910. és 1930. évek adatait. Az olvasó ellenőrizheti belőle fejtegetéseink menetét és ítéleteinket. (Az 1910-es adatok Jozef Mráz számításai. Az 1930-as adatok a csehszlovák állami statisztikai hivatal népszámlálási eredményei.)

A város neve	A lakosság száma		A város neve	A lakosság száma	
	1910	1930		1910	1930
Pozsony	78,223	123,844	Pöstyén	7,379	12,080
Kassa	44,211	70,117	Gyetva	7,339	7,324
Ungvár	16,919	33,133	Rimaszombat	6,912	8,044
Nyitra	16,419	21,283	Bártfa	6,578	7,730
Eperjes	16,323	21,775	Rozsnyó	6,565	6,668
Érsekujvár	16,228	22,457	Nagytapolcsány	6,399	8,731
Selmecbánya	15,185	13,395	Korompa	6,378	4,273
Nagyszombat	15,165	23,945	Késmárk	6,317	7,228
Losonc	12,939	15,459	Ruska	6,262	6,711
Rózsahegy	12,249	15,663	Vágújhely	5,879	6,796
Igló	10,525	12,258	Farkasd	5,391	5,380
Mijava	10,065	9,323	Dunaszerdahely	5,371	6,280

Léva	9,675	12,576	Tardoskedd	5,353	6,208
Zsolna	9,179	17,451	Nagysurány	5,225	6,388
Zólyom	8,799	11,214	Csaca	5,207	6,633
Trencsén	7,805	11,809	Malacka	5,136	7,213
Galgóc	7,749	9,055	Dobsina	5,029	4,631
Lőcse	7,528	8,906	Szakolca	5,018	5,309
			Modor	5,009	5,635

A városok közül különös erőre kapott Pozsony, Ungvár és Kassa. A fejlődés hajtóerői Pozsony esetében gazdaságiak és közigazgatásiak. Pozsony urbanitásával természetszerűleg felszívólag hat vidékére. A Csallóköz és a morva határvidék népessége célba veszi a várost, de felszívárog egész Szlovenszko területéről a népesség, hisz természetszerű központnak kínálkozott ez a hely. Gyárak és kereskedelmi vállalatok is lehúzódtak ide s a messze vidékek munkásfeleslege külvárosokat teremtett és töltött meg. A közigazgatási hivatalok, különösen a tartományi hivatalok közigazgatási gyúponttá tették a várost, s ezzel is hozzákapcsolódott az egész országrész. — Kassa fejlődése a közigazgatási szervezet kiépítése révén történt. Ha az északról délre és keletről nyugatra vezető keresztuton fekszik is, fejlődését a közigazgatási intézmények kiépítésétől nyerte, ami nagy hivatalnok beözönlést tett lehetővé. A hivatalnok réteg itt egész új városnegyedeket varázsolt elő és husz év alatt 100 százalékkal növelte a város külső terjedelmét. — Ungvár fejlődése is közigazgatási hatásokra vezethető vissza. Ez a 16.000 lelket számláló hely a háború után fővárossá lépett elő. Központi hivatalaiba rengeteg hivatalnokkelem tódult. A ruszinság áramlása e főváros felé szintén a hivatalok útján történt, mégpedig abban a mértékben, amennyi hivatalnokot felvehetett a város. Ipari központtá azonban nem tudott előlépni s így a környező népességet nem vonzotta olyan mértékben, mint Pozsony. Különben is az ország többi részével nem a legelőnyösebb az összeköttetése. Munkáccsal, amellyel hosszú ideig versengett az elsőbbségért, közvetlenül csak autóbusszjárat köti össze. A közvetlen vasutösszeköttetés terve most készül megvalósulni. A nagyszemű hivatalnok réteg a kereskedelem alapját biztosítja a városban s Ruszinszko fővárosa annyira kereskedelmi központ, hogy ezt az első pillanatra alig érti az ember. A hivatalnokréteg jelenlétével hatalmas ütemben teremti meg a város külső urbánus formáit, villanegyedeket, hatalmas modern bérpalotákat és kulturális intézményeket. Kís jóakarattal amerikai tempó fedezhető fel Ungvár fejlődésében. Harminc év alatt több, mint száz százalékkal növelte népességét s igényesen törekszik a nagyvárosi formák felé.

Az alakulás szociológiai értelme

A háború előtt városaink iparforgalmi és kulturális alakulása, mint láttuk, elsősorban a magyarság polgári fejlődésének kedvezett. A városias magyarság sorsát a háború után ugyancsak iparforgalmi és kulturális változások alakították. Az iparforgalmi változások irányát és természetét ismerjük. A magyar ipar részben elköltözött, részben osztozott Szlovenszko általános ipari pangásában. Ezen a vidéken odáig jutottunk, hogy egyre illuzórikusabb polgári termelőtechnikai tevékenységről beszélni az itteni magyarsággal kapcsolatban. Mégis: milyen a magyarság ipari termelőtechnikai tevékenységének alapja ezen a föld darabon? Van összesen 1763 fémfeldolgozó, 286 gép és szerszámipari, 12 vegyi, 242 textil, 152 bőripari, 110 agyag és kőipari üzemük.⁹ Az adatok közül elégséges a vas- és fémipari üzemek számát tekinteniük,

mert a társadalomtudományban az u. n. nehézipar, a fém és gépgyártás a társadalmi állapot és haladás indexe. Számra és szemre kétségtelenül szép az 1763 fémfeldolgozó, s a 286 gép és szerszámipari üzem, ezek a számok azonban a kisüzemeket, a műhelyeket és a nagyobb üzemeket egyaránt magukban foglalják. Hol vannak azonban az itt élő magyar közösség nagyipari vállalatai, a modern fejlődés motorai és hajtóerői? Ilyenekről alig tudunk! Általános visszaesés történt ebben az irányban is s ebben a magyarságnak nagyobb a része.

Városainkat roppant veszteség érte a középosztály expatriálása következtében is. A középosztály közösségi szerepét tekintve ez másként nem is történhetett! A középosztály tette a háború előtti világ állam-szervezetét, töltötte be a hivatali funkciókat, igazgatta a vasutat és tanított az iskolákban. E rétegnek szinte természetévé vált az állami és közösségi élet szervezése, ez uralta gondolkozását, érzésvilágát. A fordulat pillanatában a középosztály joggal érezhette, hogy elvesz az új környezetben! A kivándorló vonatok elindultak... S főleg a városokból. A visszamaradt magyarság így városias kulturrétegét veszítette el bennük vagy pedig olyan elemeket, amelyek rövidesen a városiasodás nordozói lehettek volna. Az expatriálás 130 ezer lélek elköltözését jelentette s ez a tömeg tipikusan városi elem. *Weisz István* számításai szerint¹⁰ az utódállamokból 1918 őszétől 1934-ig 15.835 közszolgálati alkalmazott kereső, 5762 törvényhatósági alkalmazott kereső, 19.092 vasutas és 3.554 más közszolgálati alkalmazott ment Magyarországra. Merőben hivatalnok, városi elem: a háború előtti magyar városiasodás kulturrétege. Nem becsüljük túl társadalmi értéküket, de mégis mennyit jelentene, ha ez a 130 ezer lélek bent élt volna husz év folyamán a sorra vett városokban!

Az expatriáltak után a szlovákság friss nacionalizmusával építette ki öncélú nemzeti életét és vette birtokba a pozíciókat. Berendezkedett a városokban. Élete kifejlesztésében kezére járt az új állam egész szervezete. A szlovákság megfordította a városok nemzetiségi funkcióját s a saját szolgálatába állította. Feltörő nacionalizmusával a „kohókat” úgy aláfüttötte, hogy veszedelmesen kezdte visszaolvasztani az elvesztett szlovák elemeket és magába szívni az idegeneket. 1930-ig 1910-hez viszonyítva a magyarság száma 377.957 lélekkel csökkent. *Révay István* számításai szerint 1921-ig 10-15 százalékos asszimilációs lemorzsolódás érte a csehszlovákiai magyarságot.¹¹ 1921 és 1930 között 57.057 lélek vész el. A magyar jellegű vidékeken (ahol a magyarság arányszáma 20 százaléknál nagyobb) 20.905, a négy törvényhatósági városban (Pozsony, Kassa, Ungvár, Munkács) 4.095, a szlovák vidékeken pedig 32.093 a magyarság vesztesége.

A szlovákság eleinte közigazgatási úton szivódik fel a városokba s főleg a közigazgatási helyek elfoglalásával veszi birtokába a helységeket. A terjeszkedés tipikus formája a hivatalnok kolóniák létesítése az egyes városokban. Egyidejűleg a cseh történelmi országok népessége épp olyan erővel szivárog Szlovenszko és Ruszinszko helyeire, ha nem hatalmasabban, mint a szlovákság. A különépített kolóniák először összehúzó védekezés az új környezetben, később azonban átveszik a városi élet irányítását és teljesen megszabják annak jellegét (Ungvár). Eleinte elkülönült életformában élnek a kolónián, később már belőlük sugárzik az új városi jelleg. Az így létrejött új városiasodás ugyanakkor jóval keltezősebb és helyhezköttöttebb, mint a háborúelőtti magyar városi forma. A városokba mindenütt a cseh történelmi országok városainak hivatalnok és alkalmazott feleslege szivódik. Ezek számára ott-

hon betelt az élet minden felesleges elhelyezkedési lehetősége s ezért tudták, hogy az új környezetben helyükön kell maradni, ha meg akarnak élni. Éppen ezért nincs bennük olyan mértékű fővárosnosztalgia, mint a magyar városlakóban volt a háború előtt. Különben is: az élet más értelemben is megszűkült a köztársaságban. A köztársaságban összezsúfolt nagyipari termelés a belső piacok és a belső fogyasztás fokozottabb kihasználását írta elő. Ez a tény is belterjesebbé tette a városi életet. Minderült megjelenni a lerakatok, hogy egy tenyérnyi helyet sem hagyjanak kihasználatlanul, horizontálisan koncentrálják a kereskedelmet. Mindez valami amerikai jelleget kölcsönöz az életnek s a városok külsejének. A terjeszkedés a belső lehetőségek felé fordult, miután külterjes lehetőségeit elvesztette. Ez is némi magyarázata annak, hogy a magyarságban is mindinkább a városok felé fordul a figyelem.

A városok nemzetiségi megoszlása

Az általános szemlélődés után nézzünk szét az egyes városokban s vizsgáljuk meg, hogy áll bennük a magyarság. Következőkben 28 városlakosságának nemzetiségi fejlődését adjuk, szembeállítva az 1910-es és 1930-as adatokat.¹²

A város neve	A lakosság megoszlása nemzetiség szerint %-ban					
	1910			1930		
	Szlovák	Német	Magyar	Cseh-szlovák	Német	Magyar
Pozsony	14.9	41.9	40.6	51.3	28.1	16.1
Kassa	14.8	7.2	76.7	66.0	5.2	18.0
Ungvár	7.2	6.8	80.3	—	—	A 20%-on alul
Nyitra	30.0	10.0	59.4	86.7	2.6	4.5
Eperjes	39.8	8.6	48.9	75.9	4.4	4.3
Érsekújvár	6.0	2.3	91.4	42.5	1.1	45.3
Selmecbánya	55.0	3.0	41.8	93.3	1.5	2.3
Nagyszombat	53.0	15.0	30.0	84.4	4.3	3.6
Losonc	12.9	3.3	82.2	56.4	5.8	25.9
Rózsahegy	68.1	8.4	14.2	86.2	6.5	0.3
Besztercebánya	40.7	8.2	48.8	83.9	4.2	3.8
Léva	7.1	2.1	90.4	47.3	1.7	39.5
Zsolna	54.0	15.9	25.5	79.2	8.3	2.0
Zólyom	40.7	2.4	56.5	94.2	1.4	2.3
Trencsén	47.1	11.9	38.4	85.3	5.1	1.8
Lőcse	41.1	18.3	32.0	80.6	8.3	3.2
Rimaszombat	6.8	1.3	89.7	36.6	1.4	43.5
Bártfa	39.1	24.6	33.1	66.3	3.0	1.5
Rozsnyó	6.2	2.4	89.7	37.5	2.5	48.0
Késmárk	25.4	51.3	20.8	41.8	35.6	1.8
Dobsina	29.9	33.6	34.6	62.7	27.5	5.2
Szokolca	82.8	5.2	10.0	95.8	1.0	0.4
Modor	82.3	10.5	6.9	91.3	6.2	1.5
Új bánya	88.4	1.6	9.8	97.4	0.3	1.0
Körmöcbánya	32.8	33.5	33.3	79.2	13.2	2.5
Gölnicbánya	28.6	54.7	15.8	5.5	91.2	0.5
Szepesolaszi	66.8	18.3	11.6	81.1	9.1	1.1
Poprád	32.3	35.8	17.1	54.6	26.1	3.8

A visszaesés mindenütt képtelenül nagy. A szlovákság nyelvterületén az igen nagy mérvű lemorzsolódás a kifejtett összefüggések alapján teljesen érthető jelenség. Érthető, hogy Nyitrán 54.9, Selmecbányán 39.5, Nagyszombaton 26.4, Zólyomban 54.2 és Trencsénben 36.4 száza-

lékkal romlott a magyarság arányszáma a többi nemzetiséghez mérten. De mivel magyarázható a leromlás magyar helyeken? Miképpen érthető, hogy Kassán 58.7, Érsekújvárott 46.1, Losoncon 56.9, Rimaszombaton 46.2 és Rozsnyón 41.7 százalék a lemorzsolódás? És mivel magyarázható, hogy sok magyar helyen, sok magyar városban a magyarság visszaesése viszonylag nagyobb, mint a csaknem tiszta szlovák helyeken? Ha így halad a fejlődés, hol áll meg, hol állapotodik meg? 1921-ben még 786 helységben volt kizárólagos és viszonylagos magyar többség, 1930-ban már csak 740 helységben. A veszteség 46 helység! 1921-ben a magyar helységek területe 10.634, 1930-ban már csak 9.913 négyzetkilométer. Az elvesztett terület 721 négyzetkilométer.

A magyarság főleg a nagyobb városokban szorul vissza. A mai helyzet ebben is teljes fordítottja a háború előttinek. A tapasztalat azonban sok helyen nem igazolja a statisztika adatait. Sok helyen a magyarság ügye nem áll oly rosszul, mint a statisztika tükrében. De a szociológiai folyamatok már veszélyesen felsorakoztak a magyarság bomlasztására.

Hogyan foglaljuk össze e fejlődés értelmét? Hogyan hasonlítsuk össze a háború előtti helyzettel?

A fejlődés nemhogy teljességgel megfordult, de alaposan a szlovákság háborúelőtti fejlődési, illetve visszaesési arányai alá került. A szlovákság ma optimizmussal tekinthet városai fejlődésére. Mi azonban *Mráz* szavait és káromlásait vehetjük elő.

1. **Szabó Ervin:** Társadalmi és pártharcok az 1848/49-es magyar forradalomban, Bécs 1921. — 2. **JuDr. Josef Mráz:** Slovensko ve svetle statistiky, Praha 1920. — 3. **Knauer:** Welt Atlas 1938. — 4. **Otakar Machotka:** Americká sociologie, Praha 1938. — 5. **Pitirim Sorokin:** Sociologické nanky pritomnosti (Contemporary Sociological Theories) Praha 1936. — 6. **Josef Mráz:** i. m. — 7. **Révay István:** Nemzetiségi demográfia és kisebbségünk. A Kisebbségi problémák c. kötetben, Léva, 1937. — 8. **Bresztovszky Ede:** A gyáripár fejlődése és a gyári munkásság munkaviszonyai Magyarországon, Huszadik Század, 10. évfolyam. — 9. A Statisztikai Hivatal közlése. — 10. **Weisz István:** A mai magyar társadalom, Budapest 1930. — 11. **Révay István:** i. m. — 12. Az 1910-es adatok Josef Mráz adatai, az 1930-as adatokat a Statisztikai Hivattal utolsó népszámlálási eredményei alapján mi számítottuk ki. Az alapul vett kimutatások a Statisztikai Hivatal Lexikon obei 1930 III. Slovensko és a L. o. 1934. Podkarpatská Rus c. kiadványokban találhatóak.

ILARIE VORONCA: A KÖLTŐ ÉS ŐSZI TARSA

Fordította: KOVÁCS KATONA JENŐ

*A mozdulatlan parkban pihenni tér a nyár,
a fakó lombokon riadt báj kuporog
s a csend is sáros tükör, melyben a fák
árnyéka a finom eső képével elvegyül.*

*A rendetlen ruhájú ember elnyulva ott
a padon, lehet, hogy én vagyok. Arca az őszi
tájban elmosódik, majd halkán, zaj és emlék
nélkül, mint dércsepp egészen belevész.*